

Veldonderzoek in het kader van vergroten voedselzekerheid op Aruba, Curaçao en Sint Maarten:

De visie van voedselproducenten over belemmeringen en kansen omtrent voedselproductie

Versienummer 1.0

Datum 27 februari 2025
Status Definitief

Colofon

Projectnaam	Veldonderzoek in het kader van vergroten voedselzekerheid op Aruba, Curaçao en Sint Maarten
Versienummer	Definitief
Contactpersoon	Emmeken van den Dungen Trainee Emmeken.Dungen@minbzk.nl Jonas de Graaf Adviseur economie Jonas.Graaf@minbzk.nl DG Koninkrijksrelaties DGKR-DLN-Vertegenwoordiging ACS DGKR-DLN-VNACS-VNW Turfmarkt 147 2511 DP Den Haag
Bijlagen	A. Ideeën voor start, opschaling en/of uitbreiding voedselproductie. B. Deelnemerslijst veldonderzoek voedselzekerheid (intern)
Auteurs	Emmeken van den Dungen

Inhoud

Colofon—2

1 Inleiding—5

- 1.1 Achtergrond—5
- 1.2 Onderzoeksvraag—5
- 1.3 Doelgroep—6
- 1.4 Leeswijzer—6

2 Samenvatting—7

3 Resúmen—9

4 Factoren van invloed op voedselproductie—11

Factor 1: Benodigdheden voor voedselproductie—12

- 1.1 Grond—12
- 1.2 Water—13
- 1.3 Energie—14
- 1.4 Arbeidsbeschikbaarheid—14
- 1.5 Materieel—15
- 1.6 Vee—16

Factor 2: Financieel en economisch—17

- 2.1 Financiële middelen—17
- 2.2 Importafhankelijke inkoop—18
- 2.3 Afzetmarkt—19

Factor 3: Juridisch en beleid—21

- 3.1 Prijsbescherming—21
- 3.2 Importbelasting—22
- 3.3 Administratie agrarisch land—22

Factor 4: Human capital—23

- 4.1 Kennis—23
- 4.2 Samenwerking—23
- 4.3 Ondernemerschap—23
- 4.4 Cultuur—24

5 Aanbevelingen—25

Aanbeveling 1: Productiebenodigdheden—25

- 1.1 Efficiënter grondgebruik en verbeterde administratie—25
- 1.2 Optimalisatie van waterbeheer—25
- 1.3 Verbeterde toegang tot materieel—26

Aanbeveling 2: Financieel en economisch—26

- 2.1 Verbeterde toegang tot externe financiering—26
- 2.2 Hervormde marktstructuur—27

Aanbeveling 3: Juridisch en beleid—27

- 3.1 Versimpelen, samenvoegen en handhaven van processen—27

Aanbeveling 4. Human capital—27

- 4.1 Stimuleren van kennisdeling—27
- 4.2 Versterk kennis van toepassing op de eilanden—27
- 4.3 Versterk ondernemerschap—28

6 Persoonlijke reflectie—29

7   **Bijlage A—30**

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Bonaire, Sint Eustatius en Saba (BES), en Curaçao, Aruba en Sint Maarten (CAS) zijn sterk afhankelijk van voedselimport. Zo importeert Curaçao 90% tot 95%¹ van al het voedsel, voornamelijk uit Venezuela, Panama en Colombia. Hierdoor zijn de eilanden kwetsbaarder voor bijvoorbeeld wereldwijde prijsschommelingen en leveringsproblemen. Voedselzekerheid komt hierdoor onder druk te staan. Een recent voorbeeld van de kwetsbaarheid van voedselzekerheid op de BES en CAS eilanden is de COVID pandemie. Onder andere verstoringen in de ketens en problemen bij de invoer, en beperkingen op internationale handel en transporten hadden een negatieve invloed op de beschikbaarheid van producten. Door de stijgende prijzen kwam ook de toegang tot voedsel in het geding. Als gevolg heeft bijvoorbeeld Aruba haar voedselstrategie herzien, en heeft daarbij focus aangebracht op de stabiliteit van hun voedselvoorziening. Maatregelen omvatten het bevorderen van lokale productie en de diversificatie van landen waaruit voedsel geïmporteerd wordt.

In dit licht is DC ALFA een in 2022 gestart regionaal initiatief om samenwerking tussen de zes eilanden op gebied voedselzekerheid, duurzaamheid en economische ontwikkeling te versterken. Overheden van de zes eilanden zijn hierbij betrokken. Een van de doelstellingen van DC ALFA is gericht op het versterken van voedselzekerheid door middel van lokale productie, regionale handel en het verminderen van afhankelijkheid op verre afstand import.

1.2 Onderzoeksvraag

Om voedselzekerheid te vergroten stelt Nederland 24 miljoen euro beschikbaar (totaal voor zes eilanden voor 2025-2028). De Nederlandse overheid stelt dat "bij het maken van beleid vanaf het begin en tijdens implementatie, uitvoering en evaluatie, [ambtenaren] contact houden met de mensen voor wie het beleid geldt. [] alle departementen moeten de leefwereld van mensen consequent opzoeken en betrekken bij alles wat ze doen."² In dat kader is de hoofdvraag in dit onderzoek:

"Wat geven voedselproducenten en experts in het veld in Aruba, Curaçao en Sint Maarten aan als belemmeringen en behoeftes wat betreft het vergroten van voedselzekerheid door middel van lokale voedselproductie?"

Achterliggend doel is bijdragen aan een effectieve en efficiënte inzet van de Nederlandse gelden.

Voedselzekerheid omvat verschillende aspecten: beschikbaarheid, toegang, gebruik en stabiliteit. *Beschikbaarheid* refereert aan de fysieke beschikbaarheid van voedsel door productie of import. *Toegang* omvat de middelen om daadwerkelijk aanspraak te kunnen maken op het beschikbare voedsel. *Gebruik* richt zich op het individu en of hij/zij optimaal gebruik kan maken van het product. Tot slot richt de *stabiliteit* zich op continuïteit van de levering van voedsel.³ Binnen dit veldonderzoek wordt gefocust op beschikbaarheid door middel van productie.

¹ Curaçao Food Security Assessment, 2020. Zie:

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062023124510570/pdf/P1712370a2f441011087c7075c9b6d78fdb.pdf>

² <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/brieven/2024/01/15/sgo-brief-15-januari-2024>

³ https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitally/documents/pdf/pdf_Food_Security_Concept_Note.pdf

1.3 Doelgroep

In de afgelopen maanden zijn 23 interviews gehouden met voedselproducenten en experts op Curaçao, vijf met voedselproducenten en experts op Aruba, en een met een voedselproducent op Sint Maarten. De achtergrond van experts is divers: zij hebben kennis over voedselproductie door hun huidige of eerdere functie binnen bedrijven, stichtingen en projecten gefocust op voedselproductie, natuurbehoud en visserij op de eilanden.

Focus binnen dit project ligt op de autonome landen binnen het Koninkrijk. Er is gestreefd naar het representeren van landbouw ((glas)tuinbouw, akkerbouw, veeteelt) en visserij. Bovendien is aandacht besteed aan verschillende productieschalen en -methoden. Met betrekking tot de methoden is er sprake van zeer grote diversiteit: van boeren die al decennia op dezelfde akker hun gewassen in de grond planten zonder technologische hulpmiddelen, tot recent gestarte ondernemers die door middel van innovatieve methoden op grote schaal produceren, en alles daartussen. Ook de productieschalen zijn wisselend, van enorme kassen waar duizend kroppen sla per week worden geproduceerd, tot kleine kassen met dertig komkommerplanten en kleine voedselbossen. Waar een enkele producent zo'n 75% levert van wat op het eiland geconsumeerd wordt, zijn andere producenten een van de honderden die er op het eiland zijn, zoals bij vissers. De productie wordt op tal van manieren afgezet: via supermarkten, restaurants en hotels, aan de weg, op de markt, en aan huis. Kortom, een doelgroep met veel variatie, verschillende markten en deels verschillende consumenten. Ondernemers en bedrijven van buiten de Landen, waaronder Nederland, hebben plannen voor voedselproductie op de eilanden. Ondanks hun potentiële bijdrage aan het vergroten van voedselproductie en voedselzekerheid, zijn deze niet meegenomen in dit veldonderzoek. Er is uitsluitend gesproken met producenten die reeds gevestigd zijn in de Landen, en op dit moment voedsel produceren.

Dit rapport is uitsluitend gebaseerd op interviews en weerspiegelt de visie en inzichten van de geïnterviewde voedselproducenten en experts. Er is een diverse groep producenten geraadpleegd, maar het rapport bevat niet alle mogelijke perspectieven. De opgenomen informatie is geselecteerd op basis van herhaalde vermelding door verschillende betrokkenen. De gepresenteerde gegevens zijn niet geverifieerd op feitelijke juistheid. Het rapport is bedoeld om de diversiteit aan voedselproducenten te belichten, hoewel het niet uitputtend is. Het weerspiegelt de standpunten van de geïnterviewden op het moment van de gesprekken.

1.4 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 en 3 omvatten een korte samenvatting met de belangrijkste inzichten uit dit onderzoek, in het Nederlands en Papiamentu respectievelijk. In Hoofdstuk 4 worden de factoren besproken die volgens voedselproducenten en experts invloed hebben op de voedselproductie op de eilanden. Elke factor wordt voor elk land individueel uitgelegd. In Hoofdstuk 4 worden per factor aanbevelingen gedeeld. Tot slot deel ik in Hoofdstuk 6 mijn persoonlijke reflectie op de resultaten van dit veldonderzoek.

2 Samenvatting

Bonaire, Sint Eustatius en Saba (BES) en Curaçao, Aruba en Sint Maarten (CAS) zijn sterk afhankelijk van voedselimport. Om voedselzekerheid te vergroten stelt Nederland 24 miljoen euro beschikbaar (totaal voor zes eilanden voor 2025-2028). In dit rapport wordt de volgende vraag beantwoord: *"Wat geven voedselproducenten en experts in het veld in Aruba, Curaçao en Sint Maarten aan als belemmeringen en behoeftes wat betreft het vergroten van voedselzekerheid?"*

Uit interviews blijkt dat de knelpunten die voedselproducenten ervaren, benoemd door experts en voedselproducenten, zeer divers en multidisciplinair zijn. Onderstaand schema geeft de factoren die voedselproductie beïnvloeden weer.

Beperkende factoren voor voedselproductie

 1. Productie benodigheden	 2. Financieel en economisch	 3. Juridisch en beleid	 4. Human capital
 1.1. Grond	 2.1 Financiële middelen	 3.1 Prijs-bescherming	 4.1. Kennis
 1.2. Water	 2.2. Importafhankelijke inkoop	 3.2. Importbelasting	 4.2. Samenwerking
 1.3. Energie	 2.3. Afzetmarkt	 3.3. Administratie agrarisch land	 4.3. Ondernemerschap
 1.4. Arbeidsbeschikbaarheid			 4.4. Cultuur
 1.5. Materieel			
 1.6. Vee			

Omdat de knelpunten multidisciplinair zijn, is een multidisciplinaire aanpak noodzakelijk. Onderstaand schema vat de belangrijkste punten samen.

Mogelijkheden voor vergroten voedselproductie

 1. Productiebehoeften	 2. Financieel en economisch	 3. Juridisch en beleid	 4. Human capital
 1.1. Efficiënter grondgebruik en verbeterde administratie	 2.1. Verbeterde toegang tot externe financiering	 3.1. Versimpelen en handhaven van processen	 4.1. Stimuleren van kennisdeling
 1.2. Optimalisatie van watergebruik	 2.2. Hervormde marktstructuur		 4.2. Versterk kennis van toepassing op de eilanden
 1.3. Verbeterde toegang tot materieel			 3.3 Versterk ondernemerschap

Tot slot raad ik de volgende vier punten aan op basis van een persoonlijke reflectie:

- Het samenwerken tussen verschillende partijen;
- Het in dialoog blijven met voedselproducenten tijdens vervolgstappen;
- Het verder onderzoeken van andere aspecten van voedselzekerheid;
- Het rekening houden met de gevolgen van klimaatverandering tijdens verdere stappen.

3 Resúmen

Tantu Boneiru, Sint Eustatius i Saba (BES), komo Kòrsou, Aruba i Sint Maarten (CAS) ta hopi dependiente di importashon di kuminda. Pa oumentá seguridat di kuminda, Hulanda ta pone 24 mion euro disponibel (total pa seis isla pa 2025-2028). E rapòrt aki ta kontestá e siguiente pregunta: "Kiko produktor di kuminda i eksperto riba e tereno na Aruba, Kòrsou i Sint Maarten ta indiká komo opstákulo i nesidat ora ta trata di oumentá siguridat di kuminda?"

Entrevistanan ta mostra ku e opstákulonan ku produktornan di kuminda ta eksperenshá, identifiká pa ekspertonan i produktornan di kuminda, ta hopi diverso i multidisciplinario. E tabèl aki bou ta mostra e faktornan ku ta influenshá produkshon di kuminda.

Faktornan limitante pa produktornan di kuminda

 1. Suministro di produkshon	 2. Finansiero i ekonómiko	 3. Hurídiko i polítika	 4. Kapital humano
 1.1. Tera	 2.1 Rekurso finansiero	 3.1 Protekshon di preis	 4.1. Konosementu
 1.2. Awa	 2.2. Kompra dependiente di importashon	 3.2. Impuesto riba importashon	 4.2 Koperashon
 1.3. Energia	 2.3. Merkado di benta	 3. Atministrashon di tereno agrario	 4.3 Empresario
 1.4 Disponibilidat di labor			 4.3 Kultura
 1.5. Ekipo			
 1.6. Bestia			

Komo ku e opstákulonan ta multidisiplinario, ta sumamente deseabel pa konsiderá un aserkamentu multidisiplinario pa redusí nan. E tabèl aki bou ta resumí e puntonan mas importante.

Oportunitatnan pa oumentá produkshon lokal

 1. Suministranan di produkshon	 2. Finansiero i ekonómiko	 3. Hurídiko i polítika	 4. Kapital humano
 1.1. Uso di tereno mas efisiente i atministrashon mehorá	 2.1. Mehorá aksesu na finansiamentu eksterno	 3.1. Simplifiká i mantené proseso	 4.1. Enkurashá kompartimentu di konosementu
 1.2. Optimalisashon di uso di awa	 2.2 Reformá struktura di merkado		 4.2. Fortalesé konosementu aplikabel na e islanan
 1.3. Aksesu mehorá na ekipo			 3.3 Fortalesé empresario

Finalmente, mi ta rekomendá e siguiente kuater puntonan basá riba reflekshon personal:

- Kolaborashon entre diferente partido;
- Mantenshon di un diálogo ku produktornan di kuminda durante pasonan di siguimentu;
- Investigá mas aleu otro aspekto di seguridat di kuminda;
- Tumando e konsekuensianan di kambio di klima na kuenta durante pasonan mas aleu.

4 Factoren van invloed op voedselproductie

De factoren die van invloed zijn op de huidige voedselproductie, zoals aangegeven door experts en producenten, kunnen worden ingedeeld in verschillende categorieën. Deze categorieën zullen afzonderlijk worden besproken, te beginnen met Curaçao, gevolgd door Aruba en Sint Maarten. De volgorde van bespreking is willekeurig. Voor elke categorie en factor wordt aangegeven in hoeverre deze door de geïnterviewden wordt erkend en opgevat.

Beperkende factoren voor voedselproductie

 1. Productie benodigheden	 2. Financieel en economisch	 3. Juridisch en beleid	 4. Human capital
 1.1. Grond	 2.1 Financiële middelen	 3.1 Prijs-bescherming	 4.1. Kennis
 1.2. Water	 2.2. Importafhankelijke inkoop	 3.2. Importbelasting	 4.2. Samenwerking
 1.3. Energie	 2.3. Afzetmarkt	 3.3. Administratie agrarisch land	 4.3. Ondernemerschap
 1.4. Arbeidsbeschikbaarheid			 4.4. Cultuur
 1.5. Materieel			
 1.6. Vee			

Factor 1: Benodigheden voor voedselproductie

In dit deel wordt ingegaan op waar voedselproducenten tegenaan lopen met betrekking tot de productiebenodigheden.

 1. Productie benodigheden	 1.1. Grond	 1.2. Water	 1.3. Energie	 1.4. Arbeids- beschikbaarheid	 1.5. Materieel	 1.6. Vee
---	--	--	--	---	--	--

1.1

Grond

Voor een groot deel van de voedselproductie op Curaçao en Aruba is grond nodig. Dit kan zijn voor het produceren van gewassen in de grond, maar ook voor het bouwen van een kas, of stallen voor vee. Grond kan gebruikt worden wanneer het in eigendom is, maar vaak is grond gehuurd of in bruikleen. De beschikbaarheid van grond en administratie daarvan wordt als belemmerend ervaren door voedselproducenten. Dit geldt logischerwijs uitsluitend voor producenten in de landbouw, en wordt veelal ervaren door producenten die recent zijn gestart, of de wens hebben op te schalen. Bijna de helft van de geïnterviewden geeft aan zelf problemen te hebben, of hebben gehad, met het vinden van grond voor hun productie. Enkele andere geïnterviewden erkennen dit probleem, maar hebben het zelf niet ervaren. Dit omdat zij gebruik maken van eigen land, of sinds een lange termijn grond huren.

Er zijn verschillende problemen die spelen met betrekking tot grond. Voor Curaçao geldt dat er sprake is van lange wachtlijsten om in aanmerking te komen voor grond⁴, of het gebrek aan overzicht van welke gronden gebruikt worden, door wie, en waarvoor. Dit komt omdat het niet wordt vastgelegd en niet wordt bijgehouden. Als voorbeeld wordt genoemd dat agrarische gronden soms al lang geleden verhuurd zijn, maar de familie die de grond gebruikte is met pensioen en gebruikt de grond niet meer voor landbouw. Desondanks wonen zij daar nog wel. In principe zou de grond hierdoor weer te huur moeten zijn voor een andere producent, maar door een gebrek aan registratie is dit niet duidelijk en blijft de grond in de systemen als bezet gemarkeerd. Ook worden er stukken grond die in theorie beschikbaar zijn illegaal gebruikt.

Er worden twee alternatieven genoemd om aan grond te komen op Curaçao. Het eerste alternatief dat benoemd wordt is om op zoek te gaan naar grond buiten de formele kanalen. Dit kan zijn door te zoeken naar grond dat niet is aangewezen als agrarische grond. Grond die bijvoorbeeld is bestemd voor ontwikkeling kan soms tijdelijk gebruikt worden voor voedselproductie. Echter is hier onzekerheid aan verbonden, aangezien het onduidelijk is voor hoe lang de grond gebruikt kan worden. Ten tweede kan grond particulier gehuurd worden. Er is hierbij vaak geen sprake van contracten, en de huurvoorwaarden worden alleen mondeling afgesproken. Het derde alternatief is gebruik maken van de grond die Soltuna beschikbaar heeft. In dat geval worden producten geleverd aan Soltuna. De akkerbouwer die dit alternatief benoemde stond hier neutraal tegenover.

Op Aruba worden verschillende meningen geuit over de beschikbaarheid van grond. Een producent meldt dat het proces om grond te verkrijgen lang duurt en dat de aanvragen vaak niet in behandeling worden genomen.⁵ Tevens geeft zij aan dat grotere bedrijven sneller toegang tot grond krijgen, wat de opschaling⁶ van kleine producenten bemoeilijkt. Een andere boer maakt gebruik van grond die eigendom is

⁴ Dit gaat om grond die in het Eilandelijk Ontwikkelingsplan (EOP) is vastgesteld als agrarische grond.

⁵ Dit ligt bij de Directie Infrastructuur en Planning

⁶ Zie Bijlage A voor enkele plannen voor opschaling, genoemd door producenten op Aruba en Curaçao

van zijn familie, gelegen op een koraal, en ervaart de beschikbaarheid van grond niet als een belemmering. Deze boer is al lange tijd actief in de landbouw en de grond is al geruime tijd in bezit van zijn familie. Ten slotte vertelt een boer die in 2017 is gestart, dat hij zonder problemen toegang kreeg tot grond. Het betreft hierbij particuliere huurgrond die niet in eigendom is van de overheid.

Op Sint Maarten speelt er een ander probleem rondom grond, namelijk het gebrek aan bruikbare vlakke grond voor akkers.

1.2

Water

De geïnterviewde producenten en experts op Curaçao en Aruba hebben uiteenlopende meningen over in hoeverre waterkwantiteit storend is. Over het algemeen kan gesteld worden dat water vooral een invloedrijke factor is in de traditionele akkerbouw waarbij gewassen in de grond groeien. Bij veeteelt en innovatieve systemen wordt minder water gebruikt, en bij de laatste wordt water veelal gefilterd en gerecycled. De hoeveelheid regen wordt niet beschouwd als erg van belang. Ook in de droge maanden is er genoeg water. Vanzelfsprekend is dat dit probleem zich niet voordoet in de visserijsector.

Op Curaçao geeft een derde van de geïnterviewden aan dat water kwantiteit problematisch kan zijn. Bij de meesten gaat het om een te kort aan water, maar een producent vertelt dat er soms sprake is van overstromingen op de akker. De mate waarin waterkwantiteit als belemmerend wordt ervaren is afhankelijk van de locatie en de manier van landbouw. Voor de locatie geldt dat vooral de hoogte bepalend is. Voor de manier van landbouw geldt dat innovatieve boeren die veelal gebruik maken van hydroponics, zelden problemen ervaren met water kwantiteit. Indien zij problemen ervaren, is dit eerder met de kwaliteit. Een producent benoemt dat de waterkwaliteit van het water afkomstig van Aqualetra niet optimaal is, vanwege koper in de leidingen. Voor traditionele akkerbouw is veel water nodig, maar de geïnterviewde producenten die op een traditionele manier produceren, zien waterkwantiteit niet als problematisch.

Experts op Curaçao benoemen twee andere aspecten rondom water die belemmerend werken voor voedselproductie op Curaçao. Het eerste aspect is het ongecontroleerd slaan van putten, waardoor het grondwaterpeil kan zakken, en de kwaliteit lager wordt. Gerelateerd hieraan bestaat gebrekkige kennis over de diepte van putten. Producenten zijn geneigd putten zo diep mogelijk te maken, terwijl hier het risico bestaat op indringing van zout water. De tweede uitdaging is het overtollige watergebruik in de traditionele akkerbouw op Curaçao, ondanks dat producenten dit niet hinderend vinden.⁷ Bij deze manier van landbouw worden kanalen aangebracht in een akker. Deze kanalen lopen over de gehele breedte, met een afstand van ongeveer 40cm tussen de kanalen. De kanalen worden gemaakt nadat de grond is omgeploegd, waarna de planten geplant kunnen worden. De planten krijgen water door alle kanalen vol te laten lopen. Dit gebeurt met putwater, en wordt verspreid door middel van buizen of afgekeurde brandweerslangen. Als het eerste kanaal vol is, wordt de buis verlegd naar het tweede kanaal, en zo verder. Het voordeel voor de producent is dat de planten eens per twee dagen bewaterd hoeven te worden. Het nadeel is dat er een enorme hoeveelheid water gebruikt wordt, wat niet nodig is, volgens de experts. Echter, aangezien het putwater gratis is, en alleen een pomp nodig is in de put, lijkt er geen motivatie om minder water te gebruiken. Voor een lager waterverbruik is de aanleg van een irrigatiesysteem

⁷ Een boer geeft aan dat er te weinig water is voor het produceren van bananen. Echter komt dit doordat de pomp in zijn put kapot is, en niet omdat er überhaupt geen water is.

mogelijk. Producenten vertellen dat dit een grote investering betreft die weinig oplevert.

Enkele van de geïnterviewden op Curaçao, zowel experts als producenten, benoemen ook dat waterwagens, beheerd door de overheid, weinig betrouwbaar zijn en zorgen voor onzekerheid. Dit geldt voor boeren die geen put hebben en waarvoor Aquallectra⁸, gezien het hoge verbruik, niet mogelijk is, of te duur is. Deze boeren zijn afhankelijk van waterwagens, maar ervaren hier onzekerheid. Het slaan van een put is vaak ook geen optie, omdat het daarbij gaat om ongeveer 8.000-10.000 ANG.

Alle producenten en experts op Aruba bevestigen dat de waterkwantiteit een probleem vormt. De meeste boeren zijn afhankelijk van door de overheid gefaciliteerd watertransport, aangezien waterputten zeldzaam zijn. Ook hier geven de boeren aan dat het watertransport vaak onbetrouwbaar is, waarbij het niet altijd duidelijk is wanneer het water precies geleverd zal worden. Het geleverde water wordt opgeslagen in watertanks, maar de capaciteit hiervan is beperkt. De watertrucks komen meerdere keren per week langs, waardoor er enige flexibiliteit ontstaat, maar het uitvallen van een truck kan al leiden tot een mislukte oogst. Een mogelijke oplossing aangedragen door een voedselproducent zou zijn om boeren beter te informeren over de verwachte leveringstijden van het water.

Op Sint Maarten maken producenten voornamelijk gebruik van leidingwater. De kosten hiervan fluctueren, waardoor ook de kosten van de landbouw wisselen.

1.3

Energie

Voor Aruba en Curaçao geldt dat energie voor verschillende doeleinden binnen het productieproces gebruikt wordt. Bij de traditionele akkerbouw wordt gebruik gemaakt van een pomp om water uit de put te kunnen gebruiken. Bij innovatieve productiemethoden is de afhankelijkheid van energie groter. Hier wordt energie gebruikt voor koeling, licht, en het bewateren van gewassen. Energie kan belemmerend werken wanneer de producent afhankelijk is van een energieleverancier. Omdat dit gepaard gaat met het risico om stroomuitval en dit grote impact kan hebben op de oogst, kiezen producenten ervoor om zonnepanelen te installeren. Echter vraagt dit om een grote investering die niet voor alle producenten haalbaar is.

Op Aruba stellen twee producenten dat de productiekosten toenemen als gevolg van de hoge energiekosten. Eén van hen doet het voorstel om, vergelijkbaar met de regeling voor water, een verlaagd energietarief in te voeren voor energie die bestemd is voor voedselproductie.

Voor Sint Maarten is geen informatie beschikbaar in hoeverre energie als beperkende factor van toepassing is.

1.4

Arbeidsbeschikbaarheid

Al wordt arbeidsbeschikbaarheid niet als grootste knelpunt genoemd, toch kan het voor enkele producenten op Curaçao leiden tot problemen in de productie. Uit interviews met producenten blijkt dat dit voornamelijk van toepassing is op grootschalige productie waarbij inhuur van externe krachten altijd noodzakelijk is. Producenten noemen het gebrek aan betrouwbaarheid als belangrijkste punt. Ook vinden werkzoekenden werken in de landbouw niet optimaal: om prijzen laag te houden wordt in de sector vaak het minimumloon betaald, en er moet geregeld in

⁸ Producent van energie en water op Curaçao

het weekend gewerkt worden. Experts noemen dat innovatie binnen de sector zorgt voor een lagere afhankelijkheid van menskracht. De vraag naar arbeid fluctueert wel erg. Het is hierdoor lastig om iemand in te huren, omdat werknemers de voorkeur geven aan een stabiel aantal uren per week, en dus een stabiel inkomen.

Op Aruba geeft een producent aan dat het uitdagend is om personeel te werven. Dit wordt toegeschreven aan de voorkeur voor een jongere medewerker met de nodige vakkennis, zodat er een effectieve kennisoverdracht kan plaatsvinden. De voorkeur voor een jongere medewerker is voor deze producent van belang, aangezien hij wil ze wil motiveren om uiteindelijk zelfstandig in de productiebranche te kunnen opereren.

Voor producenten op Sint Maarten speelt het probleem van arbeidsbeschikbaarheid niet. De producenten op Sint Maarten produceren op een kleine schaal waarbij inhuur van personeel niet nodig is.

1.5

Materieel

Zoals hierboven beschreven wordt door akkerbouwers de onbetrouwbare toegang tot waterwagens en tractors als belemmerend ervaren.

Producenten en expert op Curaçao vertellen dat de toegang tot tractors onbetrouwbaar is vanwege geregelde defecten waardoor ze niet bruikbaar zijn. Dit wordt vaak niet op tijd gedeeld, waardoor het voor akkerbouwers afwachten is of zij op de gereserveerde dag een tractor hebben. Akkerbouwers zijn grotendeels afhankelijk van tractors voor het omploegen van het land. Wanneer zij niet op de geplande tijd hierop aanspraak kunnen maken, resulteert dit in risico's en vertraging in het productieproces. Dit zit vervolgens ook de continuïteit in de weg, die juist zo gewenst is.

Omdat dit probleem zodanig schadelijk is voor het productieproces, heeft een producent geprobeerd zelf een coöperatie op te zetten voor gedeeld gebruik van tractors. Hierdoor zou de afhankelijkheid van door de overheid aangeboden materieel verminderd zijn, waardoor er minder risico's zijn gedurende het productieproces. Door gebrek aan financiering is dit niet gerealiseerd. Momenteel (januari 2025) loopt er een zelfde soort plan voor de aankoop van meerdere tractors voor gezamenlijk gebruik. Twee producenten hebben zelf een tractor aangeschaft. Echter geldt voor een van de boeren dat deze kapot is, en dat er gewacht wordt op vervangende onderdelen. Voor beide boeren geldt dat het gaat om kleine en oude tractors, omdat prijzen hoog zijn.

Op Curaçao is de laatste belemmerende factor wat betreft diefstal van materieel. Het gaat hierbij om allerlei benodigdheden in voedselproductie. Van irrigatiesystemen en pompen tot plastic potten, leidingen, zonnepanelen en elektrische bedrading.

Ook op Aruba spelen problemen rondom materieel. Men is hier, ten opzichte van Curaçao, meer afhankelijk van de waterwagens. Slechts een producent bevestigt dit, dit komt omdat de andere drie producenten die gesproken zijn op Aruba gebruik maken methoden met een laag waterverbruik. Hiervoor wordt geen gebruik gemaakt van waterwagens, maar van leidingwater.

Voor Sint Maarten is geen informatie beschikbaar in hoeverre materieel als beperkende factor van toepassing is.

1.6

Vee

Op Curaçao wordt door veetelers genoemd dat er sprake is van diefstal van dieren. Dit gebeurt voornamelijk bij schapen, geiten en varkens. Pluimveehouders hebben hier tot op heden niet mee te maken gehad. Een expert benoemde diefstal van vee mensen weerhoudt om überhaupt te beginnen met veehouderij. Op Aruba is dit gevraagd aan een producent met zowel gewassen als vee, maar dit is niet van toepassing bij hem. Voor Sint Maarten is hierover geen informatie beschikbaar.

Factor 2: Financieel en economisch

De tweede categorie met belemmerende factoren voor voedselproducenten, zijn financiële en economische factoren.

2.1

Financiële middelen

Het gebrek aan middelen, de toegang tot externe financiering, en de hoge kosten die voedselproductie met zich meebrengen worden door veel van de geïnterviewden ervaren en benoemd. Echter wordt het op verschillende manieren beleefd en wordt er op diverse manieren mee omgegaan. Enerzijds gaat het om een gebrek aan middelen, anderzijds om toegang tot externe financiering.

Wat betreft het gebrek aan middelen, hebben producenten in de traditionele akkerbouw op Curaçao weinig middelen om essentiële benodigdheden aan te schaffen. Het gaat hierbij om schaduwzeilen, benodigdheden voor het toedienen van pesticiden, en irrigatiesystemen voor het efficiënt bewateren. Deze producenten benoemen dit niet direct als een knelpunt, maar vertellen dit wanneer er gevraagd wordt naar wat zij zouden willen veranderen in hun bedrijf. De plannen zijn dan vaak vaag, en bij hen is geen actie ondernomen om op zoek te gaan naar externe financiering.

De geïnterviewde visser op Curaçao gaf aan dat er sprake is van hoge kosten, nog voordat er zekerheid is over de opbrengst. Het gaat hierbij niet alleen om de eenmalige investering in de boot en motor, maar ook de dagelijkse kosten van brandstof, en ijs om de vangst koel te houden. Deze kosten worden gemaakt om op zee te gaan, zonder dat er zekerheid is dat zij iets vangen. Dit is bij zeven dagen vissen, minimaal 125 ANG per dag. Voor deze dagelijkse kosten wordt niet op zoek gegaan naar financiering. Hij geeft aan dat de kosten hoog oplopen, en dat er behoefte is aan die kosten verlagen. Een gereduceerd brandstof tarief en gereduceerde prijs voor ijs voor vissers kunnen de kosten verlagen.

Wat betreft toegang tot externe financiering, de innovatieve producenten op Curaçao, en producenten die gebruik maken van syntropic farming⁹, zijn vaak nog niet zo lang werkzaam in de voedselproductie als de traditionele boeren. Voor de meeste geldt dat zij nog in de opstartfase zitten, of de wens hebben om op te schalen. De bedragen die nodig zijn voor de bouw van een nieuwe kas bijvoorbeeld, of technologieën en andere benodigdheden, zijn in een andere ordergrootte. Sommige producenten investeren eigen geld, maar voor veel producenten is dit niet mogelijk. In dat geval gaan de producenten op zoek naar externe financiering.

Alle producenten op Curaçao die gebruik wilden maken van externe financiering ervaren moeilijkheden. Verschillende redenen worden genoemd. Voor subsidies geldt dat producenten die op kleine schaal produceren vaak niet in aanmerking komen. Dit geldt bijvoorbeeld voor EU subsidies. Ook wordt meermaals benoemd dat het afsluiten van leningen bij banken en Qredits¹⁰ niet gaat. Voor banken geldt dat dat leningen als te risicovol worden beschouwd en daarom niet worden

⁹ Syntropische landbouw is een duurzame methode die natuurlijke ecosystemen nabootst, gericht op biodiversiteit, bodemgezondheid en samenwerking tussen planten en dieren.

¹⁰ Qredits is een stichting zonder winstoogmerk die startende en bestaande ondernemers helpt bij het starten van of investeren in hun bedrijf. Qredits werkt als onafhankelijke kredietverstrekker met steun van banken en het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK).

verstrekt. Qredits is over het algemeen makkelijker, en verstrekt leningen tot 100.000 ANG en tegen een lage rente. Echter ervaren producenten ook hier beperkingen. Dit gaat om de limiet van 100.000 ANG, wat voor sommige boeren niet genoeg is. Ook moet voor een aangetoond worden dat het gaat om een lening voor een agro bedrijf. Producenten staan niet altijd geregistreerd als bedrijf, en daarom kan er geen lening afgesloten worden. Een producent benoemt dat hij zich niet wil inschrijven bij de KVK, omdat hierdoor meer belasting betaald moet worden. Voor producenten die gebruik maken van syntropic farming zijn reguliere leningen per definitie geen optie vanwege het feit dat de aflofase te snel start. Bij syntropic farming wordt de eerste jaren in de grond geïnvesteerd zodat het een gebalanceerde en gezonde bodem wordt. Echter duurt het enkele jaren voordat de productie op gang komt. Tot die tijd is er geen inkomen en kan er niet afgelost worden.

Twee producenten hebben gebruik gemaakt van alternatieven. Een producent in innovatieve voedselproductie heeft gebruik gemaakt van crowdfunding om de eerste investering bij elkaar te krijgen. De tweede producent heeft een parttime baan naast zijn veeteelt bedrijf. Voor veeteelt geldt dat een investering om op te starten noodzakelijk is, maar dat de schapen aan het begin nog niet genoeg opleveren om van uitsluitend deze inkomsten af te betalen.

Op Aruba ervaart een producent moeilijkheden met externe financiering. Dit in verband met de geplande opschaling. Hiervoor is zowel een aanvraag gedaan voor grond, als voor een lening bij Qredits. De aanvraag voor een lening van Qredits was goedgekeurd, maar er wordt al geruime tijd gewacht op reactie over de grondaanvraag. De lening is beschikbaar tot juni 2025, waarbij uitstel niet mogelijk is. Dit impliceert dat benodigdheden die later nodig zijn, al aangeschaft worden voordat de grond beschikbaar is. Het uitstellen van de lening zou een oplossing bieden, aangezien er dan pas gebruik gemaakt wordt van de lening, wanneer de grond daadwerkelijk beschikbaar is. Het maximale bedrag wat door Qredits verstrekt wordt is 200.000 AWG.

Er is geen informatie beschikbaar voor Sint Maarten rondom financiële middelen.

2.2 *Importafhankelijke inkoop*

De helft van de producenten op Curaçao en Aruba geeft aan dat ze afhankelijk zijn van de import voor benodigdheden voor hun bedrijf. Het gaat hierbij om onder andere veevoeder en technologieën. Landen waaruit geïmporteerd wordt zijn onder andere de Verenigde Staten, Nederland, Israël, Mexico en Colombia.

In de veeteelt op Curaçao zijn boeren grotendeels afhankelijk van geïmporteerd veevoeder. Hierdoor zijn kosten en risico's hoger. De kosten voor transport zijn sinds de COVID pandemie gestegen. Een producent voelt zich hierdoor ernstig belemmerd. Hij geeft aan dat hij de prijzen van zijn product laag moet houden om te voldoen aan de regels met betrekking tot toegang tot essentiële voeding, hoewel zijn kosten stijgen. De risico's die hij ervaart richten zich op de levering door middel van zeevracht. Zeker wanneer er in andere landen wordt gestopt, voor aankomst op Curaçao, is er een grotere kans op het kwijtraken van containers. Om dit te vermijden kan er gebruik gemaakt worden van rechtstreeks transport van Nederland naar Curaçao. De kosten zijn hoger.

Innovatieve boeren op Curaçao die gebruik maken van hydroponic systemen en een enkele veeteler zijn afhankelijk van de geïmporteerde apparatuur en machines. Een storing of defect aan een apparaat heeft als gevolg dat er nieuwe onderdelen uit het

buitenland besteld moeten worden, en dat er een monteur over moet komen. Dit zorgt niet alleen voor hoge kosten voor een reparatie, maar bemoeilijkt ook de productie, en kan tijdelijk de productie stilleggen. Om deze risico's te beperken hebben producenten die volledig afhankelijk zijn van apparatuur vaak een reserve machine op voorraad. Voor producenten in de akkerbouw geldt dat zij in mindere mate afhankelijk zijn. Irrigatiesystemen worden veelal geïmporteerd, maar wanneer deze niet meer bruikbaar zijn door een defect, wordt makkelijk overgegaan op een andere manier van bewateren. De productie ligt hierdoor niet stil, er is alleen meer arbeid en water nodig voor dit systeem. Recent gestarte akkerbouwers benoemen dat ook vaak zaden geïmporteerd worden. Akkerbouwers die al langer produceren maken gebruik van zaden die op het eiland verkrijgbaar zijn. Vissers zijn nauwelijks afhankelijk van geïmporteerde apparatuur of technologieën omdat er hier weinig gebruik gemaakt van wordt. Ze importeren wel netten die nodig zijn voor het vangen van levend aas, wat vervolgens gebruikt wordt voor de vangst op grote vissen als tonijn. De kosten van netten zijn daardoor hoger.

Ook Aruba is afhankelijk van het buitenland voor benodigdheden voor voedselproductie. Een producent met hydroponics is volledig afhankelijk van geïmporteerde materialen en technologieën. Hij gebruikt een technologie die veelal wordt gebruikt in Mexico en Israël, vanwege de gelijkenissen in het klimaat. Een andere producent hechtte belang aan het verminderen van afhankelijkheid van het buitenland. Daarom maakt hij gebruik van materialen die op Aruba verkrijgbaar zijn. Denk hierbij aan materialen die gangbaar zijn in de bouw, of zwembadpompen om het water te verplaatsen binnen de kas. Hierdoor, en vanwege zijn technische achtergrond, is er geen risico op vertraging in de productie wanneer er defecten optreden. Met betrekking tot veevoeder wordt er op Aruba geëxperimenteerd met lokaal geproduceerd gras voor geiten. Echter is hier veel water voor nodig. Een producent met verschillende gewassen, geiten en schapen, meldt dat hij uitsluitend dit gras voert aan zijn vee. Het vee is bedoeld voor eigen consumptie en wordt niet verkocht. De dieren kunnen worden geslacht wanneer ze tussen de 1.5 en 2 jaar zijn, wat langer is dan bij commerciële veehouders.

Er is geen informatie beschikbaar voor Sint Maarten.

2.3

Afzetmarkt

Producenten leveren aan hotels en restaurants, supermarkten, en via andere wegen. Het algemene beeld is dat voornamelijk vissers en producenten van innovatief gekweekte groenten direct afzetten aan hotels en restaurants. Voor vis geldt dat de prijzen van de vis uit de supermarkt, allemaal geïmporteerd, te laag zijn om mee te concurreren. Bij restaurants en hotels is de vraag hoog genoeg om alle vangst af te zetten. Voor innovatieve producenten geldt dat zij genoeg controle hebben in het productieproces om in te spelen op de precieze wensen van de afnemers. Zij zetten dan voornamelijk af aan hotels en restaurants omdat zij hier een hogere prijs krijgen dan bij supermarkten. Voor de andere producenten, waaronder akkerbouwers en veetelers, geldt dat zij voornamelijk verkopen aan supermarkten. Tot slot wordt verkocht via andere kanalen. Dit kan door middel van verkoop aan de straat, en direct aan huis. Bij dit laatste wordt informatie over de beschikbare producten door producenten vooraf gedeeld aan de vaste kring aan afnemers.

Supermarkten willen zekerheid over levertijden om de productbeschikbaarheid in de winkel te garanderen. Bij onzekerheid geven ze de voorkeur aan importproducten, omdat deze betrouwbare levering bieden. Voornamelijk akkerbouwers, de grootste

groep die rechtstreeks verkoopt aan de supermarkt, hebben moeite met het garanderen van continuïteit. Dit komt omdat ook de producenten te maken hebben met onzekerheden. Er zijn twee factoren die hierbij een rol spelen. Ten eerste de mate van innovatie: vaak geldt dat bij meer innovatieve productiemethoden meer controle uitgeoefend kan worden over het productieproces. Ten tweede speelt de afhankelijkheid van extern geleverde energie een rol: wanneer producenten energie zelf opwekken, bijvoorbeeld door middel van zonnepanelen, zijn zij minder vatbaar voor stroomstoringen die de productie beïnvloeden.

Er wordt bij de afzet aan supermarkten nauwelijks gewerkt met contracten en vaste leveringen. Over het algemeen geldt dat producenten met hun oogst langs supermarkten gaan om het te verkopen. De prijzen worden over het algemeen ervaren als laag. Onvrede heerst over het feit dat de producten met een marge van 30%-40% worden verkocht. Producten die worden verkocht aan supermarkten worden vaak direct in de schappen geplaatst. Experts benoemen dat de opslagcapaciteit laag is, waardoor het lastig is voorraden aan te leggen.

Voor vissers speelt dit probleem in mindere mate. Ook in de visserij kan de productie niet gegarandeerd worden. Echter is er altijd vraag naar vis, en is het verkopen van de vangst voor een goede prijs geen probleem.

Op Aruba produceren drie van de geïnterviewde producenten in verschillende cycli, waardoor er continuïteit in de productie zit. Hoewel de supermarkten niet de grootste afnemer is voor deze producenten, nemen ze vaak wel een kleine hoeveelheid af. Er zijn ook producenten die alleen verkopen aan huis. Er is geen winkel, maar klanten bellen met de vraag naar een specifiek product. Continuïteit kan niet gegarandeerd worden, maar het gebrek eraan is ook geen probleem volgens deze producent.

Op Sint Maarten wordt de oogst verkocht op een Farmers Market. Het wordt hier aangeboden voor een lagere prijs dan de geïmporteerde producten in de supermarkt. Hier geldt ook dat er geen sprake is van continuïteit, maar dit belemmert de verkoop op de Farmers Market niet. Wel merken de producenten dat het lastig is om te concurreren met de import. Ook op de Farmers Market worden steeds meer geïmporteerde producten verkocht.

Meningen over de kwaliteit van lokaal geproduceerd voedsel zijn tegenstrijdig. Enerzijds benoemen producenten dat de kwaliteit hoog is, anderzijds vertellen experts dat de kwaliteit van lokale producten vaak lager is dan die van producten uit het buitenland. Ook wordt gezegd dat op Curaçao veel gebruik gemaakt wordt van pesticiden, wat vaak door afnemers niet gewenst is.

Factor 3: Juridisch en beleid

De derde categorie bestaat uit knelpunten op juridisch en beleidsmatig vlak. De producent die op Sint Maarten gesproken is benoemt deze factoren niet.

Alle geïnterviewden zijn het hierover eens: het verbeteren van de procesmatige en juridische kant van landbouw en visserij kan veel betekenen. De punten die genoemd worden zijn divers, maar gaan onder andere over prijsbescherming, en het versimpelen van het proces voor belastingvrije import wanneer het agro benodigdheden betreft. Voor de visserij geldt dat er vanuit de overheid vergunning zijn gegeven aan internationale bedrijven om in de EEZ (Exclusieve Economische Zone) van Curaçao te vissen. Zij vangen op grote schaal en dit resulteert in een afnemende populatie, waardoor ze de Curaçaose vissers, die op kleine schaal vissen, belemmeren.

Ook vertellen een expert en twee producenten, in de veeteelt en akkerbouw, het gevoel te hebben dat voedselproductie geen prioriteit heeft bij de ministeries. De support vanuit de overheid wordt als gebrekkig ervaren.

3.1

Prijsbescherming

In de landbouw op Curaçao is men het erover eens dat een goede prijs krijgen voor je product een enorme uitdaging is. Vissers ervaren dit anders. Vanuit de overheid bestaat er een lijst met waarop per product wordt aangegeven wat de minimale inkoopprijs is en de maximale afzetprijs van supermarkt. Dit zou eerlijke prijzen moeten garanderen voor boeren, en ook garantie bieden aan de consument dat zij een product voor een lage prijs kunnen kopen. De meeste geïnterviewde producenten en experts zijn het erover eens dat dit middel om prijsbescherming te garanderen verbetering nodig heeft. Uit de interviews komt geen duidelijkheid over in hoeverre de prijzen op deze lijst jaarlijks worden aangepast. Een expert benoemt dat de lijst in 1997 is opgesteld en sindsdien niet gewijzigd is. Een producent zegt dat alleen de inkoopprijs wordt gehanteerd, maar dat de producten voor een hogere prijs worden verkocht dan volgens de lijst zou moeten. Hierdoor behalen de supermarkten de grootste winst. Experts en producenten zijn van mening dat de hoge marges bij de supermarkten oneerlijk zijn en dat dit veranderd moet worden. Het beeld dat onder enkele producenten en experts leeft is dat sla niet op deze lijst staat, en daarom door veel recent gestarte boeren wordt geteeld. Twee geïnterviewden geloven dat er prijsafspraken bestaan tussen supermarkten. Slechts een producent benoemt dat de lijst jaarlijks wordt gewijzigd, en daarom goed werkt. Drie supermarkten zijn benaderd voor dit onderzoek. Hierop is niet gereageerd. De import van producten wordt gereguleerd. Er zijn quota voor import wanneer er genoeg van een specifiek product wordt geproduceerd op Curaçao. Deze lijst moet maandelijks geüpdatete worden, maar een producent laat weten dat de laatste update gedaan is in mei 2024.¹¹ Met betrekking tot vlees ligt het knelpunt iets anders. Een veeteler benoemt dat supermarkten een monopolie hebben over de verkoop van vlees. Waar je groenten en fruit op markten kan verkopen, geldt dit voor vlees nauwelijks. Als veeteler ben je overgeleverd aan de supermarkt, en de lage prijs die je hier voor het vlees krijgt.

Om de belemmeringen met betrekking tot de afzetmarkt te overkomen, besluiten sommige boeren niet langer te verkopen aan supermarkten. Een producent heeft

¹¹ Deze informatie is opgehaald in november 2024.

een kleine winkel op haar terrein waar ze direct afzet aan de klant, andere producenten leveren rechtstreeks aan hotels, en weer andere verkopen het op de markt. Idealiter zien producenten strenger beleid voor eerlijke prijzen voor producent en consument.

Op Aruba geven producenten een wisselend beeld over in hoeverre zijn een goede prijs krijgen voor hun product. De producent van paddenstoelen zegt een goede prijs te krijgen. De sla producenten verkopen aan hotels vanwege de hogere prijs, maar ook aan supermarkten. Een van de producenten verkoopt uitsluitend aan kennissen, en zijn producten worden niet via een supermarkt verkocht. De producenten die dit wel doen vertellen alle drie dat er sprake is van hoge marges van supermarkten. Als reactie openen de sla producenten eens per twee weken of per maand hun deuren zodat consumenten de sla direct kun kopen van de producent, voor een eerlijke prijs. De supermarkten worden omzeild.

3.2 *Importbelasting*

Op Curaçao kunnen benodigheden voor landbouw belastingvrij geïmporteerd worden door agro-ondernemingen. Hierop aanspraak maken is voor veel producenten uitdagend. Het proces wordt omschreven als erg tijdrovend en onduidelijk. Meerdere producenten laten weten hierom geen vrijstelling te hebben aangevraagd. Een producent die die heeft aangevraagd en ervoor in aanmerking komt, laat weten dat elke factuur fysiek afgegeven dient te worden bij de Belastingdienst. Vanwege de tijd besluit hij alleen belasting terug te krijgen voor aanzienlijke bedragen. Een akkerbouwer laat weten dat hij hier niet voor in aanmerking komt omdat het uitsluitend afgegeven wordt aan agro-ondernemingen. Wanneer je bedrijf niet geregistreerd is, is het niet mogelijk. Het registreren van een bedrijf is niet aantrekkelijk vanwege het betalen van belasting.

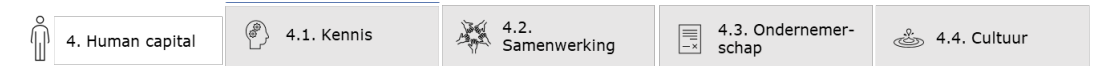
Producenten op Aruba geven dit niet aan als belemmering.

3.3 *Administratie agrarisch land*

Eerder werd grond als knelpunt uitgelegd, maar er zit ook een administratief aspect aan. Dit heeft betrekking tot het vastleggen van wie welke grond gebruikt, en welke beschikbaar is. Producenten laten weten dat de lange wachtlijsten, maar ook het langzame proces demotiverend werkt. Er is behoefte aan inzicht in het proces, en in welke gronden beschikbaar zijn. Dit geldt zowel voor Curaçao als voor Aruba.

Factor 4: Human capital

De vierde en tevens laatste factor gerelateerd aan human capital.

4.1

Kennis

Over kennis zijn de meningen onder producenten en experts op Curaçao zeer verdeeld. De helft gelooft dat er genoeg kennis is, de andere helft ziet kennis als knelpunt. Ook hier zijn verschillende meningen over waar precies het knelpunt ligt. Een producent geeft aan dat er te weinig onderzoek gedaan wordt naar locatie specifieke voedselproductie. Kennis die er is, is afkomstig uit andere landen, waar klimaat en bodem anders zijn. Iemand anders geeft aan dat de kennis zelf niet zo zeer het probleem is, maar het gebrek aan kennisdeling. De redenen waarom men geen kennis deelt zijn moeilijk te toetsen. Redenen die men noemt zijn divers, maar betreffen meestal dat men kennis niet wilt delen om positie te behouden. Alle producenten geven aan dat ze graag kennisdeling verbeterd zien, en staan allemaal open voor het delen van hun kennis. Een expert stelde voor een kas te bouwen die door verschillende producenten gebruikt kan worden, om kennisdeling te bevorderen.

Producenten op Aruba geven niet aan dat er een gebrek is aan kennisdeling. Geen informatie is beschikbaar over in hoeverre producenten in Sint Maarten kennis als belemmerende factor ervaren.

4.2

Samenwerking

De samenwerking tussen voedselproducenten op Curaçao komt zelden voor. Sommige producenten werken echter wel samen met tussenpersonen voor de verkoop aan supermarkten. De beperkte samenwerking tussen voedselproducenten wordt vaak toegeschreven aan de wens om zelf de regie te behouden over het productieproces. Dit is ook een van de redenen waarom boeren zich vaak niet aansluiten bij een coöperatie.

Desondanks wordt samenwerking wel als kansrijk beschouwd, vooral wanneer het gaat om gezamenlijke verkoop aan supermarkten. Hierdoor kunnen producenten een eerlijkere prijs voor hun producten krijgen.

Samenwerking op Aruba gebeurt ook zelden. Echter is de reden waarom onduidelijk. Op Sint Maarten geldt hetzelfde. De geïnterviewde producent merkt op dat veel boeren dezelfde producten telen vanwege de aanvankelijke hoge prijs. Door de grotere productie daalt de prijs. Gezamenlijk bepalen over een meer divers aanbod zou voor iedereen voordelig kunnen zijn.

4.3

Ondernemerschap

Experts als enkele voedselproducenten geven aan dat kennis over ondernemerschap bij voedselproducenten vaak ontbreekt. Dit heeft als gevolg dat er regelmatig geen ondernemingsplannen zijn, de administratie incompleet is, en het aanvragen van externe financiering daardoor grotendeels onmogelijk wordt. Een producent gaf aan dat het mogelijk is om een expert in ondernemerschap in te schakelen om dit op te stellen, maar dat dit veel geld kost. Bovendien bestaat er angst om ideeën uit handen te geven aan een externe partij.

4.4

Cultuur

Er worden factoren genoemd gerelateerd aan geschiedenis van Curaçao, en de cultuur en mentaliteit van mensen. Te beginnen met de geschiedenis. Producenten en experts vertellen dat werken in de landbouw gevoelig ligt vanwege de link naar het slavernijverleden. Recenter, in de jaren '60 en '70, was er sprake van zeer ernstige discriminatie tijdens de toewijzing van agrarisch land. Dit is niet van toepassing op Aruba en Sint Maarten.

Twee geïnterviewden op Curaçao geven aan dat de mentaliteit van de consument moet veranderen. De consument is erg kieskeurig en verkiest producten uit het buitenland boven producten uit het eigen land. Zo is de vraag naar rundvlees er hoog, terwijl dat op Curaçao niet geproduceerd kan worden. Schapen en geiten worden minder gegeten, terwijl het eiland daarvoor wel geschikt is. Voor de producenten en experts op Aruba speelt dit geen rol. Voor Sint Maarten is dit onbekend.

5 Aanbevelingen

Producenten en experts op het gebied van voedselproductie benoemen verschillende factoren die van invloed zijn op de productie. Belemmeringen zijn multidisciplinair, waardoor dit ook geldt voor de aanbevelingen. Het wegnemen van barrières op de verschillende vlakken kan zorgen voor een verbetering in de voedselproductie op Curaçao en Aruba.

De aanbevelingen die worden gepresenteerd zijn het resultaat van gesprekken met voedselproducenten en experts. Verder onderzoek is nodig om vervolgstappen en actiehouders te identificeren.

Mogelijkheden voor vergroten voedselproductie

 1. Productiebehoeften	 2. Financieel en economisch	 3. Juridisch en beleid	 4. Human capital
 1.1. Efficiënter grondgebruik en verbeterde administratie	 2.1. Verbeterde toegang tot externe financiering	 3.1. Versimpelen en handhaven van processen	 4.1. Stimuleren van kennisdeling
 1.2. Optimalisatie van watergebruik	 2.2. Hervormde marktstructuur		 4.2. Versterk kennis van toepassing op de eilanden
 1.3. Verbeterde toegang tot materieel			 3.3 Versterk ondernemerschap

Aanbeveling 1: Productiebehoeften

Een van de meest genoemde belemmeringen onder voedselproducenten zijn land en water.

1.1

Efficiënter grondgebruik en verbeterde administratie

Landgebruik verbeteren omvat volgens producenten verschillende aspecten.

Voedselproducenten en experts geven aan dat er behoefte is aan:

1. Het efficiënt toewijzen van grond. Dit zorgt voor een snellere start of opschaling.
2. Het verstrekken van langdurige huurcontracten. Dit voorkomt het risico van korte termijn gebruik, en daarmee wordt het aantrekkelijker om te investeren in de grond.
3. Het controleren van het gebruik van agrarische grond, zodat agrarische grond niet ongebruikt blijft.
4. Het gebruik maken van braakliggend terrein kan grondbeschikbaarheid maximaliseren.

1.2

Optimalisatie van waterbeheer

Water is essentieel in de landbouw. Echter zijn er verschillende problemen die spelen. Er wordt geen gebruik gemaakt van efficiënte bewatering, waarvoor een irrigatiesysteem en een pomp nodig is. Verschillende aspecten kunnen bijdragen aan

een verbetering met betrekking tot water kwantiteit. Uit interviews blijkt dat er behoefte is aan:

5. Het realiseren en installeren van irrigatiesystemen. Dit vermindert overigens ook het aantal uren per dag besteed aan bewateren. Belangrijk hierbij is om geld te reserveren voor onderhoud en reparatie aan de pomp.
6. Het stimuleren van andere waterbesparende maatregelen. Boeren noemen zelf schaduwzeilen. Hiermee wordt de grond en de gewassen beschermd tegen de zon. Een efficiënte toewijzing van grond kan voedselproductie ten goede komen vanwege een snellere start of opschaling.

1.3 *Verbeterde toegang tot materieel*

De toegang tot materieel is essentieel voor een betrouwbaar en voorspelbaar productieproces. Een verlate of onbetrouwbare toegang tot materieel zorgt voor risico's. Om deze risico's weg te nemen, geven geïnterviewden aan dat er behoefte is aan:

7. Het veiligstellen van de toegang tot materieel, en zorg voor tijdige reparatie wanneer defecten optreden. Door de overheid wordt materieel beschikbaar gesteld voor aantrekkelijkere tarieven dan wanneer particulier gehuurd, maar onderhoud moet verbeterd. Dit draagt bij aan het productieproces, en bevorderen bovendien continuïteit in afzet.

Aanbeveling 2: Financieel en economisch

2.1 *Verbeterde toegang tot externe financiering*

Voor traditionele boeren, voornamelijk in de akkerbouw, zijn investeringen in een verbeterd productieproces zelden mogelijk. Dit geldt voor de aanschaf van een kleine tractor, maar ook om kleinere investeringen voor irrigatiesystemen, pompen, machines om pesticiden toe te dienen, en schaduwzeilen. Banken beschouwen de lening als te risicovol en geven ze daarom zelden aan voedselproducenten. Bij microkredieten ervaren producenten moeilijkheden op drie vlakken. Ten eerste is er sprake van een maximum bedrag wat soms niet de investering dekt. Ten tweede wordt een microkrediet aangevraagd namens een bedrijf, maar niet alle producenten hebben een geregistreerd bedrijf. Ten derde is het noodzakelijk een business plan aan te leveren bij de aanvraag. Niet alle producenten hebben geregistreerde data en informatie. Tot slot begint de aflofase snel. Zeker voor manieren van voedselproductie waarbij eerst lang wordt geïnvesteerd in een gezonde bodem, is dit niet mogelijk. De eerste opbrengsten zijn immers een langere tijd later. Informatie over externe financiering is vaak niet beschikbaar. Het volgende wordt door voedselproducenten en experts benoemd:

8. Het reserveren van budget voor relatief lage bedragen (5-10K ANG) die voor veel boeren verbetering kunnen brengen.
9. Het reserveren van budget voor producenten die afhankelijk zijn van technologie dat geïmporteerd wordt en willen opschalen of uitbreiden. Zij hebben vaak een hoger bedrag nodig. Het gaat hierbij om variërende bedragen, van 50K ANG tot enkele honderdduizenden ANG.
10. Het beschikbaar stellen van microkredieten met flexibele voorwaarden specifiek voor kleinschalige boeren en voedselproducenten. Dit verlaagt de toegangsdrempel voor financiering. Hou hierbij rekening met de knelpunten die producenten ondervinden bij de aanvraag van microkredieten.
11. Het verschaffen van informatie over externe financiering. Een portaal waar boeren en voedselproducenten eenvoudig informatie kunnen vinden over

beschikbare financieringsmogelijkheden en ondersteuning bij aanvragen kan dit versterken.

2.2

Hervormde marktstructuur

Voedselproducenten hebben geen zekerheid over een vaste prijs. Transparantie in prijsvorming is gewenst. Er is een lijst met de minimale prijs per product die maandelijks zou worden bijgehouden, maar dit blijkt niet zo te zijn. Dit geeft voedselproducent een eerlijke prijs. Voedselproducenten hebben behoefte aan:

12. Het versterken van transparantie in prijsvorming door een maandelijks bijgehouden lijst die gecontroleerd en gehandhaafd wordt.

Aanbeveling 3: Juridisch en beleid

3.1

Versimpelen, samenvoegen en handhaven van processen

De processen die komen kijken bij voedselproductie worden ervaren als complex en traag. Daarom wordt een drietal aanbevelingen gedaan.

13. Realiseer een één-loket-principe, waarbij producenten bij een (digitaal) centraal platform vergunningen, subsidies en belastingvoordelen kunnen aanvragen. Dat vermindert bureaucratie en versnelt processen.
14. Verbeter de efficiëntie in het verwerken van vergunningen. Verbeterde procedures en samenwerking tussen ministeries kunnen vertragingen in vergunningen voor landbouwprojecten aanzienlijk verminderen.
15. Verbeter handhaving importquota. Striktere handhaving van importregels stimuleert lokale productie en voorkomt dat illegale import de markt vervalst.

Aanbeveling 4. Human capital

4.1

Stimuleren van kennisdeling

Het delen van kennis over voedselproductie en ondernemerschap wordt weinig gedaan. Specifiek kennis over ondernemerschap ontbreekt ook geregeld. Producenten die gebruik maken van innovatieve technieken stellen dat hierover op de eilanden weinig kennis beschikbaar was, en dit zelf is opgebouwd. Ondanks dat zij zelf geen kennis van buiten hebben ontvangen, staan zij allen open voor het delen van de kennis die zij hebben opgebouwd. Kennisdeling kan belemmerd worden wanneer sessies georganiseerd worden tijdens werktijden van voedselproducenten. Eerder heeft dit het succes van een cursus beperkt. Voedselproducenten en experts geven daarom aan dat zij behoefte hebben aan:

16. Het stimuleren van kennisdeling over thema's die van toepassing zijn op de productiemethoden, zoals waterverbruik en gewassen. Wanneer kennisdeling georganiseerd wordt in sessies waarbij mensen fysiek bij elkaar komen, is het belangrijk om rekening te houden met de werktijden van voedselproducenten.

4.2

Versterk kennis van toepassing op de eilanden

Meningen over in hoeverre er genoeg kennis is op de eilanden zijn uiteenlopend. Kennis over voedselproductie wordt vaak ontwikkeld buiten het Caribisch gebied,

waardoor het vaak niet toepasbaar is op de eilanden. Hierdoor worden de lokale omstandigheden, zoals bodem, geografie en klimaat van dit gebied niet meegenomen. Er is behoefte aan:

17. Het ontwikkelen en versterken van kennis die van toepassing is op de eilanden. Dit kan bijdragen aan hoe voedselproductie kan worden verbeterd in de lokale omstandigheden.

4.3

Versterk ondernemerschap

De vaardigheden en kennis op het gebied van ondernemerschap zijn vaak nog in ontwikkeling. Aangezien dit belangrijk is voor de groei van het bedrijf, geven zowel experts als voedselproducenten aan dat er behoefte is aan:

18. Het vergroten van kennis en vaardigheden met betrekking tot ondernemerschap.

6 Persoonlijke reflectie

In een periode van zes maanden heb ik met 29 voedselproducenten en experts gesproken op Aruba en Curaçao. Zoals eerder gezegd is er sprake van een enorme diversiteit onder de voedselproducenten. Dat gezegd hebbende zijn er twee duidelijke overeenkomsten: de creativiteit en het doorzettingsvermogen van producenten.

Vanwege de diversiteit van voedselproducenten (methoden, schaal, fase, fulltime/part-time, akkerbouw/veeteelt/ (glas)tuinbouw/visserij) vergt het vergroten van voedselproductie een multidisciplinaire aanpak. Op basis van de gesprekken raad ik het volgende aan:

1. Het samenwerken tussen verschillende partijen. Dit veldonderzoek geeft duidelijk weer dat er sprake is van complexe problemen met meerdere aspecten. Het is daarom van belang om samenwerking op te zoeken. Initiatieven DC ALFA kan ik daarom alleen maar toejuichen.
2. Het in dialoog blijven met voedselproducenten tijdens vervolgstappen. Zij vormen een belangrijke groep die de opgave moeten gaan realiseren om de (ei)Landen minder afhankelijk te maken van import.
3. Het verder onderzoeken van alle aspecten van voedselzekerheid. In dit project is gericht op het beschikbaarheidsaspect van voedselzekerheid door middel van voedselzekerheid. De resultaten geven uitsluitend het beeld van experts en producenten weer, maar dit dekt niet de gehele keten. Vanwege de vermoedelijk grote rol van supermarkten, wordt aangeraden om dit mee te nemen in vervolgonderzoek. Vervolgonderzoek wordt ook aangeraden met betrekking tot de andere aspecten van voedselzekerheid: toegang, gebruik en stabiliteit. Daarnaast wordt aangeraden om de huidige voedselproductie te kwantificeren, en te onderzoeken welke producten en welke kwantiteit ieder eiland kan produceren, rekening houdend met beperkte grond en andere beperkende factoren.
4. Het rekening houden met de gevolgen van klimaatverandering in vervolgstappen. Producenten benoemen klimaatverandering zelden als een factor die productie beïnvloedt. Het is onduidelijk waarom, maar wel blijkt uit de gesprekken dat producenten zich erg richten op de korte termijn. Er zijn op de korte termijn al veel belemmeringen te overkomen, waardoor het niet gek is dat toekomstige klimaatverandering niet als urgent wordt gezien. Echter zal klimaatverandering op de middellange en lange termijn zeker van invloed zijn op voedselproductie op de eilanden, omdat weersomstandigheden veranderen. Ondanks dat er onzekerheid is over wat de precieze effecten zullen zijn, is het duidelijk dat extremen, zoals extreme droogte, hitte of regenval, vaker gaan voorkomen. Om voedselproductie ook op de lange termijn te versterken en veilig te stellen, is het in mijn optiek noodzakelijk om het versterken van voedselzekerheid om een toekomstig bestendige wijze in te vullen. Denk hierbij aan relatief kleine veranderingen in de productie zelfs, zoals verminderen van hitte door middel van het plaatsen van schaduwzeilen, het efficiënter opvangen van regenwater, en het effectief gebruiken van water. Maar ook aan het investeren van onderzoek naar gewassen die hittebestendig zijn, en kunnen omgaan met weinig, of juist veel water. Tot slot raad ik aan om meer kennis te genereren en toe te passen over natuur-inclusieve landbouw. Dit biedt mogelijkheden om effecten van klimaatverandering op voedselproductie te verminderen, en tegelijkertijd kan het bijdragen aan het verminderen van andere problemen die klimaatverandering met zich meebrengt (zoals biodiversiteitsverlies).

7 Bijlage A

Tijdens dit veldonderzoek zijn verschillende plannen voor opstarten, opschalen of uitbreiden naar voren gekomen, zowel van producenten die hebben meegewerkt aan dit onderzoek als van ondernemers van buiten de eilanden. Hieronder worden enkele van deze ideeën gepresenteerd om een beeld te schetsen van de diversiteit van thema's en de fase waarin het plan zich bevindt. Deze ideeën dienen uitsluitend ter illustratie. Er is geen prioriteit of weging aan de ideeën gegeven; het doel is om de diversiteit aan voorstellen te tonen.

1. Het opschalen en uitbreiden paddenstoelen productie – Aruba

Op Aruba worden in een oud winkelpand verschillende paddenstoelen gekweekt in kassen. Om aan de vraag te voldoen, wil de producent meer produceren, maar ook uitbreiden naar de productie van champignons. Hiervoor wil zij containers gebruiken. Er is een aanvraag gedaan voor land, maar dit is nog in behandeling. De paddenstoelen die nu gekweekt worden hebben een steriele omgeving nodig, wat in tegenstelling is tot champignons. Het idee is daarom om verschillende containers te hebben waarin gekweekt kan worden. Wanneer dit van de grond komt, kan een deel van de totale champignon consumptie, die nu volledig wordt geïmporteerd, worden vervangen door lokaal gekweekte champignons. Wanneer er lokaal gekweekt wordt, zal importbeleid worden aangepast zodat lokale productie voorrang heeft op de markt.

2. De bouw van volledig gekoelde kas – Curaçao

Een idee wat nog in de planfase is betreft de bouw van een volledig gekoelde (door middel van oppervlakte zeewater) kas van 1ha, waarin gebruik gemaakt zal worden van een verticaal hydroponics systeem. De kas zal worden gebruikt door verschillende producenten, die gebruik kunnen maken van alle faciliteiten. Zij zullen ook in aanmerking komen voor opleidingen en cursussen. In eerste instantie zullen hier komkommers, tomaten en sla worden verbouwd. Het idee is dat er genoeg wordt geproduceerd zodat ook regionale export van gewassen kan worden opgestart. Er wordt rekening gehouden met de wensen en omstandigheden van werknemers. Dit betekent bijvoorbeeld dat er flexibele uren gewerkt kan worden, en dat er gebruik kan worden gemaakt van transport.

3. De bouw van een kas voor gezamenlijk gebruik – Curaçao

Soltuna werkt aan een plan voor de bouw van een kas, op eigen grond, waarin verschillende producenten een deel van de kas kunnen gebruiken om een continu productieproces te garanderen. Hierdoor wordt samenwerking en kennisoverdracht versterkt.

4. Het opschalen sla productie met hydroponics – Curaçao

Op Curaçao wordt door een producent sla geproduceerd in een container. Vanwege de grote vraag naar dit product is de wens om op te schalen. Hiervoor zijn meer containers nodig, en meer zonnepanelen. De energie die wordt gebruikt voor koeling en de lichten is volledig afkomstig van zonnepanelen. Het plan is uitgewerkt, en op dit moment wordt gekeken naar hoe de financiering rond kan komen.

5. Het installeren van waterbesparende maatregelen – Curaçao
Akkerbouwers op Curaçao die in de grond planten hebben behoefte aan schaduwzeilen en irrigatiesystemen. De wens is er, maar een uitgewerkt plan ontbreekt.

6. De aanschaf van nieuw materieel – Curaçao
Als visser is het essentieel om een eigen boot te hebben. Dit brengt hoge kosten met zich mee, zowel de investering, als de dagelijkse kosten, en het onderhoud. Op Curaçao is een visser geïnterviewd die aangeeft dat hij het plan heeft een grotere boot te kopen, met krachtigere motor.